

Ó- (Magyar-) Csaba a Kastélyban

Ezúttal – az erdélyiek nyomán általunk is otthonirodalomnak nevezett műfajban utazóan – írói utcarajz írásába fogtunk. Nem tegnap. Páskándi Gézától vett fordulattal élve: a műveltebb nyelveken szociográfiának nevezett – s a magam képére formált – írói falurajzzal kezdtem (Lönni vagy nem lönni. Arad, IJK, 2015 – villanykönyv + fejezetei nyomtatott kötetekben), majd tájrajzzal folytattam (Öreg-hegyen innen, Öreg-hegyen túl – Balatoni jelenetek, I-II. Miskolc, 2017, 2020, Felsőmagyarország K.). Hogy kiköszök a szűkebb szülőföldemhez való kötődésemet „leleplező” írói utcarajznál, melynek első kötete a VÉGIG A CORVINKÁN lett (Bcsaba, 2010, Magyar Téka Erkel Sándor Könyvesház), folytatása a remélhetőleg 2023-ban napvilágot látó VÉGENINCS CORVINKA lesz. Ennek fejezete az Ó- (Magyar-) Csaba. Hogy – majd egyszer? – a harmadik, befejező kötet a remélt HÁZRÓL HÁZRA A CORVINKA legyen.

A város legrégebbi része a Kastély nevű fertály – tágabb értelemben az egész első, avagy alsó (korábban tized) ma kerület. A 19. századi ásatások eredményeiről Haan Lajos számol be könyveiben, a későbbieket a Csabensis nevű 2018-as, Tranoscius-kinézetű kiadvány összegzi.

Csontunk, cserepünk, lovas sírunk, kemencénk...

Krisztus előtti, kelta leletek kerültek elő 1869-ben az alsótizedben házépítés közben. 10-15 ilyen őskori sírra bukkantak, bronz tárgyakkal. „Az 1850-dik évben, az úgy nevezett *kastélyi szőlők mellett*, kiástak egy női csontvázat, mely részint jó gyöngyökkel, részint üveg kalárisokkal volt körül fűzve... ezek többet tettek egy vékánál... én azt hiszem, hogy valami *hun* fejedelem asszonyé...” (Haan 1991: 22). Csaba, Elek, Berény, Gyula talán hun helynevek (Haan Bvm 11). „*római* hamv vedrek... Hol most az úgy nevezett *kastélyon* Achim Liker János szőlős

SARUSI MIHÁLY (1944) író. Békéscsabán született, 2001-től Balatonalmádiban él. Két és fél évtizeden át az MTI tudósítója volt. Utóbbi művei: *Életszomj* (2021), *Hun, ki* (2022).

kertje van, a' kanális partján, tavaly kis római urna ásatott ki 's helyére ismét vissza tétetett, azután egy kard darab, továbbá két római pénz és néhány bronz karika, mely valószínűleg ló szerszámhoz tartozott 's nálam van..." (H 1991: 21). Római leletek a kanálison túl, és kereki tanyán is (uo.). „A' gyulai határon a' lencsési országút mellett egy halomban néhány év előtt – az 1850-es években – egy kriptá formát találtak tele embercsontokkal” (H 1991: 134) – ez a középkori Fövényes területén lehetett, Zaránd vármegyében. (Az Árpádok idejében Csaba is Zarándba tartozott.)

A 21. század elején régészeink arról számolnak be, hogy a legrégebb (kő) korokból a város belterületéről nincs régészeti lelet, az elsők a bronzkorból valók (a Deák utcából és a Szarvasi út mellékéről). A szittyá korban a mai (Corvinkántól távoli) Jamina, a (közeleli) Borjú-rét, (a szomszédos) Fövényes/Fényes, (megint a) Deák utca, és a kerületünkkel/tizedünkkel határos Árpád sor táján éltek eleink. (Eleink, mert nyilván nem mindenkit kaszaboltak le az utánuk jövők.) Kelta leletek – időszámításunk előtt a 4. századtól – az evangélikus paplak, a liget, a Kanálisi szőlők és a Körgátnál az Erdélyi sor környékén kerültek elő (utóbbiak lassan ránk vonatkoznak). Szarmata temető az Őszőlőkben került elő, a hunoktól a magyarokig terjedő népvándorlás kor emlékei a repülőtérrel, Fényesről és a Kanálisi szőlőkből jött napvilágra. Hogy még közelebb kerüljünk: a germán gepidák egyik sírkertje a mi Kastélyi temetőnk helyén volt. Avar temetőt a Szarvasi és a Csorvási út találkozásánál, griffes-indás (késő avar) leleteket pedig a Szabadság térsz területén, Fényesen és a Kastélyi temetőben ástak ki a régészek. A honfoglalás korát pedig jaminai lovas sír és bizánci ereklyetartó mellkereszt, megyeri és belvárosi leletek idézik.

Csaba királyfi szállása

A középkori Csabáról már írásos emlékeink is vannak. Haan Lajos a régi Csabáról az alábbiakat tudta.

„Csaba hajdan nem ott feküdt, a' hol most, hanem valószínűleg ott, ahol most az úgy nevezett *kastély* van 's hol a fentemlített Ábrahámfy féle erőd is volt. E' szerént hol most a' város közepe van, ott hajdan mezőség volt, a' mit a' 'tabán' szó is, mely régi magyar nyelven mezőséget jelent..." (H 1991: 27). „hajdan ezen egész vidék *Csaba mezejének* hivatott” (H Bvm 139). 1200-as évek: „Csaba már a XIII. században parochiával ellátott hely lehetett” (H 1991: 23). 1235-ben pörös ügyben kelt okirat Zod (Zöd, Zöld?) és Benum (Benő?) nevű csabaiakat említ (Haan írta össze Pestynek a csabai helyneveket 1864-ben, H. szerint ez az első említése Csabának). 1334-es pápai tizedszedési jegyzékben: Csaba papja Pál a pápának 6 garas segélyt fizetett (H Bvm 140). 1490-ben kapja Gyulát, Varsándot és más környékbeli helyeket *Corvin János*, aki darab ideig Gyulán élt (H Bvm 20). 1525: Hegedűs Tamás, Tóth Jakab, Terczkai János csabai lakosok.

A Csabensis tudós szerzői az új évezred elején úgy pontosítanak, hogy a középkori Csaba a Lencsési út (egykor a mai Dózsa György út s a Corvin utca is ezt a nevet viselte) és a Körös között, a Kastélyi utcától az Ifjúsági táborig 1 kilométer hosszan, 2-300 méter széles sávban húzódott, követve a Fövényes-ér egyik ágát, amelybe ásták később az őslakosság által Körösnek, Kis-Körösnek, csabai Körösnek, csabai ásott Körösnek, vendégeink által Élővíz-csatornának nevezett (a Fehér-Körösből felénk vezetett) Körös-csatornát. A Lencsési lakótelep építésekor, az 1970–1980-as években jelentős mennyiségű bronzkori, kelta, szarmata, gepida, avar és Árpád-kori cserépdarab került fölszínre, a körütekintő régészeti kutatás azonban elmaradt. 1985-ben a (szerzőnk által is lakott, eredetileg Kastélyi-szőlőkbeli) Kvasz utca első házának alapozásakor három Árpád-kori kemencére bukkantak. 1241-ben a tatárok elpusztíthatták a falut, amely aztán kissé északnyugatra tolódva született újjá a mai Dózsa György út-Kastély utca környékén, s az 1400-as években itt építtethetett kastélyt az Ábrahámffy család.

Az Ábrahámffyak

Csaba legismertebb középkori földesura az Ábrahámffy család volt. Róluk ezekkel az adatokkal szolgál Haan (H 1991: 25).

Az 1300-as években már a gerlai Ábrahámffyak kezén volt Csaba (egy része?), a század derekán szerezhette meg Dénes fia, Ábrahám mester. 1383-ban a gerlai A. család Csabát 4 részre osztja: Lászlóé, Eleké, Dénesé 3 rész osztatlan, a 4. Miklósé, „Ferencz nevű jobbágnak házától a templommal átellenben lakott Tamás jobbágnak házáig terjedt” (H Bvm 140).

1493–1531 közt valamikor krakkai egyetemista Ábrahámffy János későbbi főesperes, nagyváradi kanonok a gyulaiak közül (H Bvm 72).

1505-ben Békés megye országgyűlési követe Ábrahámffy Péter és Sebestyén.

1518 Ábrahámfi Sebestyén és Péter Csabán 3 pusztát telket, melyeken Búza János, Kői György, Szabó Jakab lakik, a csabai nemes Radák Balásnak adományoz (H Bvm 140).

Mohács után (1526) Békés megye Zápolyával tart. Ábrahámffy István Gyulán fegyvert kér és kap, hogy csabai kastélyát megvédje Zápolya híveitől. Aztán Zápolyához pártolt; elüldözi a környék falvainak lakóit, amelyek Zápolyának nem adóznak (Tibori 17).

1526-ban a csatavesztés után Zápolya hívei Tokajban Z. Jánost kikiáltják királynak (I. Ferdinánddal szemben), ott voltak Békés megye legtekintélyesebb férfiuai, köztük Á. Péter is, akit Z. a vármegye főispánjává tesz. Az Ábrahámffyak a nemzeti párttal tartanak, magyar királyt szeretnének; már 1505-ben, a rákosmezei országgyűlésen Zápolya föltétlen hívei, Á. Sebestyén és Péter az idegenek térhódítása ellen föllépőkkel fúj egy követ (H Bvm 24).

1528-ban A. Péter főispán fiai, István és Péter Csabán laknak. A kastélyt vagy a főispán, vagy fia, István építtette. István fia, Péter is a kastélyban lakott, az ő fia Imre, aki nőtelen, amikor a kastélyt lerohanják a gyulaiak (H Bvm 141).

1533-ban Csaba ura, Abrahámfy Gerlán ferences rendházat alapít, amely 1561-ben már nincs meg. Míg az egész környék átáll a reformáció mellé, evangélikus, a gyulai várkapitány, Mágocsi Gáspár is, Abrahámfy pápista marad! És a reformáció ellen bástyát építi Gerlán, akként szolgál Csabán (H 1991: 26).

1551-ben a krakkai egyetemen tanul A. János későbbi esperes.

1552-ben Ábrahámffy Imre Losonczy István mellett részt vesz Temesvár védelmében, fogságba esik, váltságért szabadul (Tibori 17).

1556-ban Csaba ostromakor elesett a kastély ura, Ábrámfy Imre is (H 1991: 24). Az Erdély-párti Csabát a Bécs-párti gyulaiak elpusztítják, egyúttal a megyeri kastélyt is, az elesettek közt A. Imre (H 1991: 25).

1561-ben Csaba egyik birtokosa A. István, másik A. Boldisár. Csaba többi birtokosai valószínűleg beházasodtak az A. családba, így jutottak hozzá az Ábrahámffy-birtokrészekhez (H Bvm 156). Csabát ezek a nemesek bírják: Székely Miklós, Abranfy István, Zterzenkovics Mátyás (1552-ben Szolnokon kapitánya 100 huszárnak) özvegye, Tursi István, Székely Márton, Abranfy Boldisár, Nagy Balás (1552-ben Dobó alatt kapitány Egerben, védekezés közben „elleneséges golyó által leterített”) (H 1991: 25).

1565-ben Békés megye 3 követéből 2 Abrahámffy: Sebestyén és Péter (H Bvm 109).

Kastélyuk Gerlán is lehetett. A megyeri kastély másé: Székelyké?... - ez a csabaival együtt pusztul.

Az Ábrahámffy család férfiágon 1580 táján kihalt. Családi sírjuk Gerlán, Monostor-ere szigetén, ahol a kastélyuk és a ferences zárdájuk volt. Wenckheim Károly gróf hanyatta szét a gerlai kastély maradék falait (H Bvm 183–184).

Aztán még egy adat, befejezésül: 1667-ben az Ábrahámffy-rokon Nadányiék csabai részét elzalogosítják 25 tallér értékű lóért (Tibori 19).

Kastély

1521-ben Ábránfy Péter, Csaba földesura „üzleti levélben” kért pénzt kölcsön, ez volt az első magyar nyelven írt levél városunkról. Ekkor már létezhetett a később várkastélynak nevezett épület (Papp beol.hu). A Csetneky-féle malomudvarnál, a Lipták Vrabély-féle 106. számú ház udvarán talált leletek alapján a Kastély u. 10, Corvin u. 8. táján keresik a kastélyt (H: Bcs. tört. I. 175). Corvin 8.? A velünk szemben levő ház... (Utcarajzírónk a Corvin 7-ben látta meg a napvilágot, ott cseperedett s nőtt akkorára, amekkorára.)

Nem a Lencses ér, mint mások mondják, hanem a Fövényes ér és kiöntései védtek Csabát és kastélyát, melyet Fövényesi kastélyként is emlegetnek (Tibori 12).

A Lencsés ér a Lencsési út táján (az Alvégen) kanyargott a Kis- és a Nagyrétnek. A Fövenyesi érből táplálkoztak a Kis- és a Nagyszik kiöntései (a Felvégen).

1529-ben a gyulai várkapitány „castellum Chyaba”-nak nevezi kastélyunkat (Papp beol.hu).

1556-ban a Békés megyei születésű gyulai várkapitányt (Mágocsi Gáspárt) és várát szorongatja a török meg a Borosjenőben magát befészkelő Zápolya-párti ellencsapat. Mágocsi közmunkára kötelezi a környék falvait, Csabát is. Gyula várkapitánya az elmúlt évtizedekben hol Zápolya, hol Ferdinánd híve volt. 1552-től Vég-Gyula a bécsi király pártján áll (H Bvm 26.)

Ifjú Abrahamffy Imre csabai földesúr kötelezte magát: a Zápolya pártján állókat és a törököket „a csabai, várként megerősített, kőfallal, bástyákkal, sanczokkal ellátott kastélyba beereszti, hogy azután innen a gyulai várat ostrom alá vevén, kezökre kerithessék.” Erre Mágocsi csapata 1556 májusában lerohanta Csabát (H Bvm 26–27).

Mágocsi Gáspár levele a nádornak, Nádasdi Tamásnak (H 1991: 23, 197): „Abramffy Imre nemes ifjú Chyaba nevű kastélyából... titokban Jenőbe, a pártütökhöz távozott, és a lázadók kapitányától... felmentést kapott, esküt tett, hogy ő maga is János király fiának a pártját követi és azokat a lázadókat a törökökkel együtt kastélyába befogadja, hogy ezt a kastélyt jobban megerősítve, népeivel és másokkal az alföldnek ezt az egész részét a maguk számára elfoglalják, s innen gyakrabban intézzenek támadásokat Gyula ellen, és ezt a gyulai várost felégessék és így végül ennek a várnak az ostromára könnyebben tudjanak gondot fordítani. Én, mihelyt megbízható kémek útján átláttam, hogy mi a szándékuk, kísérletüket meg akartam előzni, felszereltem tehát néhány kisebb ágyút és ugyanazon éjszakán, mely napon megbizonyosodtam az ő tervükről, az összes katonákkal, lovasokkal, gyalogosokkal, puskásokkal és hajdúkkal, akik ott voltak, rátörtünk magára Chyaba kastélyra, azon az éjszakán bátran ostromolva, támadva, nyilvánva, ugyanis eléggé meg volt erősítve kőbástyákkal és toronnyal, s amikor már jól kivilágosodott, támadással elfoglaltuk halál és vérontás közepette, magát az ifjú Abramfyt is megölték övéi közül néhányval együtt. Végül a bástyákat és a tornyot mindenestől leromboltattam, a kastély árkait betemettem, s az egész kastélyt felégetttem, valamint a másik kastélyt is, a néhai Zékely Benedek fiait, melyet Megyernek hívnak, leromboltattam. Nekünk ugyanis félnünk kellett attól, mert ehhez közel volt” (H 1991: 197).

(Csabai) Kőbástyák, torony, árkok, kastély... ellen (gyulai) ágyúk!

Az évszázados Csaba–Gyula közti ellentét, vetélkedés, párviadal ősoka?

Hogy lenne, rég elfeledtük. Vagy... mégis megmaradt belőle valami? Hogy mára továtúnjék.

A falu meg, a várkastély körül? Abból mi maradt?

Gyula város várának Bécs-párti serege legyűrte az Erdély-párti Csaba falu kastélyát.

Ahelyett, hogy együtt verték volna ki a legelső török várból a pogányt!

Gyula lakói már 1530 táján Luther tanait követik; Csaba meg katolikus? Abrahamffy igen...

Nemsokára – 1566-ban – követte Csaba kastélyának sorsát Gyula vára: elesett. El nem pusztult, de a megszálló pogány kezére került. Ami... még rosszabb? Mert ellenünk szolgált. Eltakarítani innét minket.

A gyulai vár 1566-ban, tehát tíz év múlva elesik, és csak 1695-ben szabadul meg a pogánytól (H Bvm 28, 34).

A vár ostromát, elfoglalását és elpusztítását Ábrahámffy Imre anyja másképpen írja le. A környező vizek miatt éjszaka lőtávolságnyira sem tudta a gyulai sereg megközelíteni a várat. Mágócsy harcosai, lovai az ingoványos terepen elakadtak! Ám az egyik gyulai vezér, Szterzenkowics Mátyás csele bevált: a vizek közt előre ment, egyezkedésre hívta Ábrahámffyt, aki fákllyafénnnyel kivonult a várból, mire a gyulaiak levágták, a megvilágított úton nekiindultak a nyitott kapunak, benyomultak a belső udvarra, és véres kézitusa után a kastélyt lerombolták, kincstárát kifosztották.

Álnok csellel? Török-mód?

Magunknak ártva a legtöbbet?

1566-ban a török elfoglalja Gyula várát, és elpusztítja a környéket, Csaba – mint helység – is ekkor végzi (H 1991: 25). 1580-ban Csaba 14 család: Békéssy, Angya, Halász (3), Barácsy, Begyesi, Zábos, György, Bíró, Szűcs, Kötő, *Farkas János*, *Kis Farkas János* (Tibori 18). Az 1600-as évek végén lehetséges, hogy Csabán evangélikus egyház létezett (H 1991: 26). Mint az 1700-as évek legelején kelt összeírás mutatja, kis magyar falu Csaba, akkorra már reformátussá válhatott... Mint majdnem mindenütt a magyar világban a protestantizmus: (a német) Lutherről (a hozzánk valamiért közelebb álló) Kálvinra váltott.

(A Farkast azért emeljük ki, mert az utcarajz szerzője anyai ágon Farkas vala.)
(Mondja valaki, hogy nem őslakosok vónánk!)

1685–95: Gyula császári ostroma, a környék elpusztul, (magyar) Csaba maradéka is (Tibori 19).

Hogy aztán mégis csak tápáskodjunk?

2021-ben a régészek a Kastély utca 16–18. szám környékén vélik meglelni kastélyunk helyét. A környéken lakóktól azt tudják, hogy a Kastély utca 18. tulajdonosa építkezés közben falakat talált, a Kastély utca 10. szám alatt pedig olyan árkot leltek, amelynek mélysége és szintje az érintett középkori időszakra utal (Papp beol.hu).

Felföldi háztűznézők

1715-ben megjelennek Csabán az új földesúr emberei „háztűznézőben”. A kis magyar faluban, ahol 22 – 20 magyar, 2 tót vezetéknevű – család él (H 1991: 26).

A fél vármegyét megszerző labanc Harruckern uraságnak az uradalmi tisztje, a Csabán lakó evangélikus nemes Thuróczy Miklós javasolta, hogy egy-egy faluba ne telepítsenek különböző nemzetiségű és vallású embereket. Ezért hoztak ide a következőkben a Felföldről evangélikus tótokat (H 1991: 130). Vagy 20 putrit találtak a felföldi telepések előhírnökei, a mai városháza körül laktak a magyar ökörpásztorok, itatókútjaik a későbbi nagytemplomnál voltak. E kunyhókat a tótok megvették, a magyarok Békésre, Dobozra, Gerlára költöztek vagy beolvadtak (H 1991: 130, D10).

A *Kastély utca* még csak házak nélküli út az 1. katonai fölmérés térképén, tehát az 1700-as évek végén is.

1784-ben Petik Ambrus gyulai tanító írja: „A helységnek napkeletre Gyula felől fekvő végén az alatta folyó ér és rétság szélén állott egy nagy régiséget mutató, jó magasságú, hajdani kőfal, kit közönségesen Kastélynak neveztek, mely kőfal csak ezelőtt 20 esztendővel is látszatosan fennállott, de már a köveit is elhordták, és csak valamennyire a helye látszik.” A Csetneki-féle malom – ahol az egykori kastély magasodhatott – a Kastély u. 12-16. közti portáknál állt (Cz 75).

Az 1850-es években már erről tudósít Haan (1991: 24): „A helyet, hol ezen erőd hajdanta állott, a’ köznép most is kastélynak hí, ’s ez a *legnépesebb, legvagyonosabb város* részek egyike. Az erőd helyén most házak állanak; azonban gyakran *régi pénzeket, csatokat, golyókat, embercsontokat* ásnak ki az ott lakók. (Az) 1715-ik évben a mostani tótság idetelepedett, már semmi falaknak nyomai nem látszottak, de meg voltak még a’ *mély sáncok és magas föld hordások*, ott körülbelül, a’ hol most Filipinyi szücs háza van és egy jó *magas halom*, ott hol most Csetneky molnár udvara van. Maga a’ vár is circiter a’ mostani Csetneky és Calix féle udvaron állhatott. Itt szoktak volt a’ csabaiak vasárnap délutánonként hajdanta össze jönni. Az öregje beszélgetett, a fiatalja játszott, minthogy ez igen szép, emelkedett, napos hely volt ’s messzire el lehetett látni...” Itt rengeteg embercsont került elő, itt lehetett a régi Csaba temetője.

Ahol az Alsánc keresztezi a Kastély utcát, az 1900-as évek második felében úgy éreztük, hogy a Körös felőli sarkon levő ház fala a középkori Kastélyra utal.

1984-ben mondja Machlik néni (a Corvin u. 4. lakója), akivel a Kastély utcai, Corvin utcai ásátásokról beszélgetek (a Munkácsy Mihály Múzeum régészeti, építkezők bejelentése alapján, keresik a Kastélyt): „Nem jó helyen keresik, a 8-10 szám alatt van! Anyám mindig mondta, ott, ott a kastély!”

Machlik néni az 1800-as évek végén, 1900-as évek elején születhetett, az ő anyja meg valamikor a ’800-as évek ’60-as, ’70-es éveiben?... Azaz amit 1984-ben hallok, jó száz éves (ma már másfélszáz éves) hagyomány. Inkább még régebbi.

Abból az időből, amikor még látható volt valami kevés az Ábrahámfy kastély maradványaiból? Amit itt leltek az 1700-as évek első felében betelepülő felföldiek. Mert az csak további száz év...

Mi az... mifelénk!

Utóbb visszamagyarosodván

1700-ban újraéled Csaba, a megye 7 lakott helységének az egyike (H Bvm 36). Az 1717. évi összeírás Csabán 22 személyt, illetve családot említ. A vezetéknevek: Bánszky György (bíró), Behan, Bende, Both, Cser, Fazekas, Juhász, Kálmán, Kökény, Lévai, Mészáros, Molnár, Móré, Nagy, (2) Szabó, Tóth, Török, Tőke, Varga, Vas, Veres (Csabensis 66, Haan 12–13). A 22 családban 110 lélek él (Tibori 22). Haan neveik alapján kettőt kivéve (Behan, Bánszky) mindenkit magyarnak ítél (Haan Bvm 143; Haan 1991: 59).

Az ekkor összeírt 22 csabai család(fő) fizet összesen 605 forint adót; eszerint nálunk egy családra 27 és fél forint jut – amikor az ökör ára 20, a tehéné és a lóé 10, a juhé 1, a disznóé 2 forint volt. A megyében az átlag 81 és fél. Csaba a 11 település (2 mezőváros, 9 falu) közül a legszegényebb (EGy 15). (Állattartásból igyekeztek megélni, ezért nem soroljuk, mennyit ért a földművelés akkortájt.)

Tulajdonuk: 12 ökör, 20 tehén, 2 ló, 23 köből (vetőmagot megbíró) búza(föld, kb. 23 magyar hold), 12 köből árpa, 5 köből köles, 12 forint készpénz, 12 disznó. Összértékük 605 forint (H Bvm 39).

A két „tót” – Bánszky bíró és Behan – neve ismerős!... Mert Bánszky nevét ma az egyik jeles csabai utca viseli, a Behán meg: Viki mama, Farkas Ferencné Zsóri Viktória nevű anyai öreganyám szerelme volt! „Behán Mihály”... simogatta meg a kezemet 80 évesen a Honvéd – a régi Lövő – utcai házukban, ágyán fekve. Behán Mihály... „Nem maradhatsz itt éjszakára, anyámék itthon vannak...” Nem mehetett hozzá, mert Behán – Újkígyóson! – tehetős gazda fia volt, ő meg csak kispap Zsóri lány... az 1900-as évek elején.

Teremtő Isten.

Ráadásul megismétlődött ugyanez a lányával, Bözsikével. Csak míg Viki szerelem nélkül élte le az életét, drága édesanyám megtalálta (rövid életére).

És akkor: mi az, hogy a 22-ből 2 szlovák (ne adj isten tót)? Mert szláv hangzású két családfő neve? Azaz... névelemzéssel döntenek el, ki kicsoda? Mondjuk Petrovics (akiből Petőfi lett), Szmola (aki meg Simonyi), avagy épp Kurtucz (aki meg Sarusinak adja ki magát)... Nem gyanús ez egy kicsit? Mai szemmel nézve. Ám akkor...

Magyar faluban élő két család, mely nem magyar nevet használ. Ráadásul az ázsiai barbár magyarja – magyar faluja – nem elviseli, hogy szláv hangzású

nevű legyen a bírása (faluvezetője, ma polgármesternek hívnók). Ilyen kirekesztőek voltunk mi örök életünkben.

Valószínűbb, hogy a legtermészetesebb módon magyar volt az a két, „szerecsétlenségére” ősei nevét viselő csabai családfő. Hogy aztán a következő évszázadban szépen visszatótosodjanak – szlovákosodnak – Bánszkyék, Behánék. Ma meg...

Haantól és Dedinszkytól tudjuk, hogy az 1700-as években a lakosság mintegy ötödét kitevő csabai magyarság szépen beolvadt a többségbe. Egyebek közt annak köszönhetően, hogy a vallásgyakorlás, bármilyen egyházi szolgáltatás, oktatás kizárólag szlovák (nyelvű) volt mind az evangélikusoknál, mind a katolikusoknál. Annak megjegyzésével, hogy a század első felében kizárólagos volt – a tót nyelvhasználat mellett – a kötelező lutherános hitélet. Aki nem járt szlovák nyelvű evangélikus istentiszteletre, megbüntették.

Szóval 1717-ben (írják történészeink) békési, dobozi és gerlai magyarok által újraterlepedő falu lakosságát írták össze. Egyrészt. Másrészt... 20 magyar és 2 tót? Aligha. Mert ilyen alapon Zsilinszky Endre nem a magyar, hanem a szlovák nemzeti ellenállás hőse.

Zsilinszky, Csabán.

Meg Behán. Bánszky.

Áchim.

Hogy Kurtuczról ne is beszéljünk.

Koritár cimborám édesanyja, Cselovszki Dorottya mondja 1981-ben (az ulica Zlatán levő házuk előtt): Corvin utca Gorvinka, azaz Korvinka-Corvinka, a kis Corvin útja... (Gyulára?)

Mint országút, valóban, Gyulára viszen.

1725-ös összeírásban Ballay szerepel, mint mitőlünk Nógrádba elköltöző addigi csabai... Maradt belőlük, mert egyik utódjuk az osztálytársam, mi több barátom volt a Révai utcai tanodában: Balaj Öcsi... Azaz a Ballay → Balaj utat járta ez a vezetéknév is, mint a Veszei → Veszej/Veszely is.

Hogy aztán egy Balaj Ballayra vegye vissza a nevét. Lestünk, néztünk, nem értettük. Pedig... pofonegyszerű vala!

Kastélyi (alsó) tized

Kastély, Kastélyi tized, I. (avagy alsó, alvégi) tized majd kerület, Kastélyi kerület... A mind nagyobb falu I. számú háza (telke, portája) ennek a tizednek a területén, az Alvégi Fő ucca Fő tér (és Búzapiacból lett Ferenc József tér) felőli, balkézről való (mai Bánszky utca) sarki helye. Melynek szíve egykor a Kastély és környéke, majd uccája, a környékével, különösképp a Lencsési országúttal, mely nemsoká már Alvégi Főucca, mely egyszer csak aprózni kezdi magát, hogy eljussunk a Corvin uccáig.

A Corvinka helye a középkorban... egészen pontosan.

1983-ban a Kastély u. 18. sz. telken csontvázat leltek a régészek, a 16., 24., 31., 38., 48. sz. ház előtt Árpád kori gödrök, leletek kerültek elő.

A Kastély u. és a Corvin u. elágazásánál, ahol tornyot emleget a helyi hagyomány, a kísérleti ásatás eredménytelen (Bcs. tört. I. 1991: 175, 178).

Az Alsóvégen – alsóvégi tizedben – külön fertály a Kastély (Bcs. tört. I. 458). Középkori falu a kastélyi részen! Házak (helye) a mai Zsilinszky úton is.

A Kastélyi-sánc gyanús a tekintetben, hogy tán egyben a középkori várkastélyt védő árokkal lehet bizonyos (Kastély utcát keresztező) szakasza egy és ugyanaz.

1525-ben már előfordul a „Lencseser” megnevezés – tudjuk Blazovich Lászlótól (123). Lencsési országút (a középkorban), Lencsés ér, Lencsési lakótelep, Lencsési... (negyed).

1785-ös térképen a későbbi Pázsitnál, a Corvin utca végi bereknél ér folyik át a Borjú-rétről a Kastélyi-sáncba, illetve abba az érbe, amely helyére ássák utóbb a Körös-csatornát (Bcs. tört. I. 716).

Hogy aztán csak kikössünk az Ábrahámffy-várkastélynál! (...valaha valódi – nádvágó – ladikkal.)

Kastély, Ábrahámfy-kastély, Ábránfy-kastély – a középkori Csaba földesurának, Ábrahámfynak a várkastélya, 1556-ban a gyulaiak lerombolták.

1784: „A helységnek napkeletre Gyula felől fekvő végén az alatta folyó ér és a rétség szélén állott egy nagy régiséget mutató, jó magasságú, hajdani *kőfal*, kit közönségesen Kastélynak neveztek, mely kőfal csak ezelőtt 20 esztendővel is látszatosan fennállott, de már a köveit is elhordták, és csak valamennyire a helye látszik.” Hann L. szerint a kastély a volt Csetneki-féle malom helyén állt, ez a Kastély u. 12-16. közti portáknál kereshető (Cz 75).

Lipták Pali bátyám szerint – 1980 táján – a Kastély utca 12-16. sz. házak foglalják el az egykori várkastély helyét. Más szerint: az Alsó sánc a Kastély utca 9-11. és 6-8. sz. házai közt tartott a csabai Körösnek. A 8. sz. (10-zel összeépült) ház sáncoldala 1985-ben még várárok-várfal pófájú!

„...amikor édesanyám mesélt, hogy ott Békéscsabán, Kastélyi-szőlőben, ahol ástak koponyákat, fazekat arannyal, azt szerettem hallgatni... A Kastélyi-szőlőkben az Ábrahámfinak volt kastélya, s törökök idején le lett rombolva. Mindent be kellett szolgáltatni, a múzeum számára. De nem mindenki tette. Félték a felhajtástól. Féltették azt a kis RÁTA parcellát. Hogy szét dűrjék, mint a vakondok a már bevetett kis földet. Gyorsan ássuk vissza azokat a koponyákat, mondták, hogy ne tudja meg senki sem...” (BMMÉ 7).

Ahogy manapság sem másképp.

A KASTÉLY nevezet mire nem ragadt rá!

Kastély – városrész neve, az Alsó tized, I. kerület vagy Alvég egy részének népi neve, a Kastély utca környéke. Nevét az Ábrahámffyak kastélyáról nyerte. A föltételezések szerint jórészt itt terült el a középkori Csaba (Cz 75).

Kastély *utca*, Kastélyi u. – 1851: Kastély utca, 1865: Kastélyi utca, 1884: Kastély utca (Cz 75). Itt állt a középkorban az Ábrahámffyak várkastélya, s ezen a környéken volt az akkori falu, a régi Csaba. A múlt században a Kastély utcában működő szárazalom Chovan-malom nevezetét az öregek még emlegették Czeglédi Imrének (43).

Kastély-szőlők, Kastélyi-szőlők – 1810-ben a Körösökön túli (Kanálisi) és Kastélyi szőlők kiosztása (H 1991: 134).

Kastélyi iskola – épült 1842-ben (H 1991: 115). (Az 1950-es évek elején az utcarajzíró is járt az utódjába.) 1859: Kastélyi vegyes iskola, tanító Wilim János. Sz. 1800 Bisztricska, Túrócz vm., tanult T.szentmártonban, Osgyánban, Lőcsén, Eperjesen. Tanít: Nagykároly, Mezőberény, 1842-től a csabai kastélyi iskolában. Lányai Haan L. nejjei (H 1991: 108). 1859-ben

fölvétetett	140 fi,	102 nő,
kimaradt	19	17
meghalt	1	
vizsgázott	120	85

(H 1991: 101).

Kastélyi-sánc vagy Alvégi-sánc: a helységet délről, nyugatról, északról megkerülő, védő árok itteni része.

Kastélyi tized – ő mi más lenne, az I. vagy kastélyi kerület, maga a Kastély nevű tágabb városrész. A szűkebb a volt várkastély környéke...

A kastélyi tized (-ből születő kerület) főuccája a helység Alvégi Fő utcája, amelyet Lencsési országútnak is hívtak, eleje Zsilinszky (mára Dózsa György) út, alsó, helység-végi fele máig Corvin (János) út. A Corvinka! Ki, a Körgátnak, a Kastélyi-szőlőkbe. Folytatása ma is Lencsési út, mely kettészeli a Lencsési lakótelepet, meg nem állván a (tovatűnt?) Lencsés érig (maradék) – zarándi – Fényesig/Fövényesig, (az újra mind fényesebb) Vég-Gyuláig!

Teremtőm.

Ahogy Dedinszky nagytiszteletű úr írja: az 1700-as években Csaba tót jellegű helység, majdnem harmadnyi magyar hangzású nevet viselő félig-meddig, vagy egészen beolvadt magyarral. Az 1800-as évekre a békési (magyar) környezetbe illeszkedés jellemző, a szlovákság maga kezdeményezi az evangélikus egyházban a magyar nyelvű istentiszteleteket (a maguk tót nyelvű istentiszteletei mellé), a magyar anyanyelvű lutheránusoknak a magyar nyelvű iskolák nyitását, hogy a Felföldről idekerültek harmadik csabai évszázadában a magyárosodás váljon jellemzővé.

A szlovákiai szlovákok második világháború utáni szervezésének köszönhetően a század közepére valóban kisebbséggé olvad a csabai tótság. S Csaba

- majdnem egy (szlovákiai szlovák) csapásra - magyarrá válik. Nem a csabai magyarok magyarosítási törekvése ért célt! Nem. A szlovákoké járt ezzel az „eredménnyel”.

Csabai magyarként abban reménykedve, hogy tartják magukat... tót - ha akarják, igen: szlovák - testvéreink. Minél tovább.

A régi (magyar) Csaba hamvain - már megint - újjászülető városban.

A lényeg, hogy *csabai* legyen.

Az óegyiptomi Amun-nal vagy Amen-nel rokonított Amma teremtő isten egy másik, fából készült szobor alakjában